

Ustavotvornoj skupštini članove 1–43 pročitao je na srpskom jeziku Moša Pijade, 44–76 na hrvatskom Zvonko Brkić, 77–114 na slovenačkom Marijan Breclj, a 115–139 na makedonskom Vlado Maleski.« A opravdane su i težnje naših zakonodavaca u sadašnjem trenutku da osiguraju potpunu ravnopravnost jezika i pisama naroda Jugoslavije.

ZA RAVNOPRAVNOST, ALI ČEGA?

Stjepan Babić

*Za kamen temeljac ne valja
uzimati kamen spoticanja.*

D. Horkić

U prošlom je broju Jezika objavljen članak Pavla Ivića *Za ravnopravnost, a protiv cepanja jezika*. To je Ivićev drugi osvrt na moj članak *Htijenja i ostvarenja Novosadskog dogovora*,¹ prvi je objavio u sarajevskom *Odjeku*² pod naslovom *Nisam za sejanje nervoze*. Ja sam se doduše osvrnuo na taj njegov članak,³ ali vrlo kratko, na njegovih dvanaestak stranica odgovorio sam s dvije, i to uglavnom samo da objasnim postupak uredništva Jezika. Kako sam Ivićevu optužbu naveo u cjelini, to je i u te dvije stranice četvrtina Ivićeva teksta. A i u ostalom je malo mojih riječi. Glavnina je navođenje već objavljenih riječi mojih kolega. Smatrao sam da nema smisla voditi opširnu polemiku o stvarima koje su prilično jasne ili bi bar trebale biti jasne, pogotovu lingvistima Ivićeva ranga. Misleći da je njegovo shvaćanje blisko mojem, napisao sam mu pismo u kojem kažem da »nije korisno da mi međusobno polemiziramo i trošimo snage u stvarima u kojima se zapravo slažemo, odnosno brzo bismo se složili i u onome u čemu se čini da se ne slažemo.« Međutim, Ivić misli drugačije, ponovno piše članak od dvanaestak stranica i tako me prisiljava da budem opširniji. Čak je u jednom pismu pokušao pripremiti moju kapitulaciju, a to sada i javno kaže kad piše: »... u mom je članku Babiću namerno bila otvorena odstupnica. (...) Verovao sam da će šansa da dalja diskusija donese pozitivne plodove ako omogućim svom oponentu da se povuče s izvesnih neodrživih pozicija...« A ja nemam razloga odstupati jer ni jedna moja tvrdnja nije neodrživa. Svoj sam članak pisao vrlo pažljivo, promišljeno, a zbog prilika u kojima je izlazio prije sam ga održao kao javno predavanje, i to u tzv. miješanom kraju. Osim toga nastojao sam subjektivnost svesti na

¹ Jezik, XV, str. 3–13.

² 15. 4. 1968, str. 2. i 3.

³ Odjek, 15. 9. 1968, a objavljen je kasnije i u Jeziku, XVI, str. 30. i 31. radi obraue uredništva od Ivićeve optužbe.

najmanju moguću mjeru, objektivnost postići najvećom mogućom dokumentiranošću i zato sam članak upravo nabio podacima.

U svom prvom članku Ivić o mojim dokazima ne govori gotovo ništa, a malo i o važnim problemima, većinom ih stavlja u bilješke i likvidira po kratkom postupku. Opširno govori o stvarima koje za sam problem nisu bitne, kao što je poredba s Islandanima. A slične misli ponavlja i u drugom članku kad kaže »da Makedonci i Slovenci imaju na svojim jezicima manje knjiga i časopisa nego narodi srpskohrvatskog područja«. Iz toga kao logičan zaključak izlazi da Islandanima, kad ih je već tako malo, ne preostaje drugo, nego da ostave svoj jezik i preuzmu jezik velikog tržišta. Po toj bi tržišnoj logici i za nas bilo najbolje da preuzmемо engleski jezik. Znamo i bez toga da u jezično-tržišnom pogledu nismo u jednakom položaju s Englezima, ali mi to ne osjećamo kao neravnopravnost, katkad zavidimo i manje brojnim Slovincima zbog njihova jezičnog položaja. Oni se ne tuže da im je teško što imaju svoj jezik (čak im je i naklada nekih izdanja veća nego naših!), a Makedonci su svjesno ušli u tu teškoću, čim su im političke prilike to dopustile. Da Hrvati i spadnu na islandske grane, opet bi imali pravo na svoj jezični izraz. To s brojnim stanjem veze nema.

Time Ivić hoće podmetnuti još nešto krupnije. Želi reći da bi priznanje prava Hrvatima na svoj izraz dovelo do uzajamno nečitljivih tekstova. A dobro zna da to nije istina i da se ne radi ni o čemu drugome nego o priznanju stvarnog stanja i prirodnih prava svakoga naroda.

Govoreći o samom problemu, Ivić priznaje da su Novosadski zaključci apstraktni: »Stoji činjenica da su zaključci Novosadskog dogovora često vrlo uopšteni, 'na visokom stupnju apstrakcije' i da su ponegdje moguća njihova različita tumačenja.«⁴ Čak i za izraz jedinstven u tom tekstu kaže da je rastegljiv: »... što se tiče reči *jedinstven*, njeno značenje je rastegljivo.«⁵ To je upravo ono što sam i ja htio reći čitavim člankom. Razlika je samo u tome što Ivić tu apstraktnost, nepreciznost i rastegljivost opravdava, a ja je smatram štetnom jer omogućava da se Novosadski zaključci tumače kako kome kada treba i tako dopuštaju da se njima narušavaju prirodna prava, kao što se često i događalo. Primjere nije potrebno ponovno navoditi.

Ivić je svjestan da priznanje varijanata znači negiranje Novosadskog dogovora, ali kad se ne može nazad, on nastoji to priznanje praktički svesti na ništicu. Odriče sve posljedice i prava koja iz toga priznanja proizlaze: ne dopušta ni primisao da su varijante jezični izrazi naroda koji se njima služe, zbog kojih su postale i postoje. Varijante po Iviću treba shvatiti »kao teritorijalne realizacije, a ne kao nacionalne osobenosti«. On jest protiv unitarističke koncepcije u terminologiji, ali nije zato da se obilježi kome pripada ono što

⁴ Odjek, 15. 4. 1968, str. 2.

⁵ Isto, str. 3.

nije jedinstveno. Ne dopušta da svaka varijanta dobije svoje pravo ime. Za kakvu je on ravnopravnost ako je ono što treba biti ravnopravno masa bez svoga lika i svoga imena. Davanje varijanti imena i lika on smatra »cepanjem jezika«. Za njega je obilježavanje stvarnosti cepanje jezika. Priznaje varijante, a odmah zatim želi zaniijekati da je naš jezik stvarno podijeljen.

Ne priznaje dvije norme, a to znači da hrvatskim lingvistima poriče pravo da za svoj narod slobodno normiraju književni jezik bez upletanja srpskih lingvista. Ništa se bitno ne bi promijenilo ako bi se majorizacija zamijenila tutorizacijom, otvoreni unitarizam prikrivenim. Potrebno je da hrvatski lingvisti normiraju onako slobodno kao što su to mogli od ilirskih dana do Novosadskog dogovora. Kako smo se tom slobodom služili, istakao je već D. Brozović:

»Govorimo li iskreno, moramo priznati da je u posljednjih 130 godina poteklo iz Zagreba, doduše, deklarativnih inicijativa m a n j e, ali konkretnih postupaka u pravcu jezičnog približavanja v i š e. Zagreb se u 19. stoljeću sukcesivno odricao prvo kajkavštine, pa zagrebačke škole, pa svojega pravopisa, i to sve samoinicijativno, i ušao je u 20. stoljeće vukovskiji nego ekavska zona istočne varijante. Zato nema nikakva stvarnog razloga za zabrinutost zbog zapadne varijante – dapače, mislim da nas prije treba zabrinjavati prevelika zabrinutost te vrsti.«⁶

S nastojanjem da posiju sumnju u naše dobre namjere, neki srpski lingvisti ističu svoju širokogrudnost i otvorenost svoga jezičnog tipa svim utjecajima pa i hrvatskim. Pri tome oni svjesno ili nesvjesno mimoilaze činjenicu da je u sadašnjim prilikama – kad je sila stvari na njihovoj strani, kako reče Skerlić – posljedak slobodnog natjecanja među varijantama sasvim jasan i već unaprijed jednoznačno određen. Pokazuje to i smjer jezičnog razvoja u BiH. Postoje, naime, neke manje ili više objektivne okolnosti zbog kojih je prožimanje jednostrano, a nije uzajamno.

Ima i mnogo dobronamjernih ljudi koji se nikad nisu zapitali što bi bilo da je hrvatski narod najbrojniji u Jugoslaviji, da je Zagreb njezin glavni grad, da se sva savezna ministarstva i gotovo sve savezne ustanove i organizacije nalaze u njemu, da su u tim ustanovama u nerazmjernoj većini Hrvati, da se u Armiji službeno, a u Tanjugu neslužbeno upotrebljava samo hrvatski književni jezik? Zar pri takvu stanju stvari srpski lingvisti ne bi osjećali da je ugrožen njihov tip književnog jezika i zar se ne bi vladali kao što se danas vladaju hrvatski? Naravno vrijedi i obratno. Tada bih možda ja predlagao »dva moguća načina: ili da se pošlje ekipa od stotinak sekretarica-dublerki u Zagreb da tamo, raspoređene po savezним ustanovama, na licu mesta rediguju i prepisuju dopise namenjene Srbiji, ili da se u Beogradu osnuje biro koji bi primao poštu iz Zagreba i posle jezične adaptacije razošiljao je adre-

⁶ Jezik, XIII, str. 39.

santima«, a takvo rješenje hrvatsko-srpskog jezičnog problema izgledalo bi naivno i smiješno Iviću.

U takvom eto položaju ni dobronamjerni prijedlozi za prožimanjem varijanata ne mogu biti objeručke prihvaćeni, a kamoli oni u kojima se kriju unitarističke namjere. Neki sve to neće ili ne mogu razumjeti, nego se još razbacuju svojom velikodušnošću i širokogrudnošću. Lako je onome koji je u povoljnijem položaju biti širokogrudan, ili, slikovito rečeno, lako je onome na brijegu reći: Pogledajte onoga čudaka u dolini. Ja vode puštam teći kud ih je volja, a on kopa kanale i pravi neke nasipe.

U tom svjetlu ni naziv jezika nije nevažna strana. Ustvrdio sam da svom jeziku već više od stotinu godina tražimo ime, a ni do danas ga nismo našli. Tu tvrdnju Ivić nije pobio, a nije ju ni mogao kad je zaista tako. Neću navoditi kako smo ga sve zvali u prošlosti. Dovoljno je da pokažem samo današnju zbrku. Uz naziv *jezik* masovno se upotrebljava i *varijanta*: ijekavska i ekavska, istočna i zapadna, zagrebačka i beogradska, srpska i hrvatska. Budući da se većina slaže da je varijanta ružan naziv za jezik, da je upotrebljavamo samo od nevolje i privremeno, neću se na tome zadržavati. Jezik se danas naziva često ovako: *srpskohrvatski/hrvatskosrpski jezik*, *srpskohrvatski (hrvatskosrpski) jezik*, *hrvatskosrpski odnosno srpskohrvatski jezik*, *hrvatskosrpski jezik (zapadne varijante)*, i tko zna kako li još. Napisano je čak i ovo: *Društvo nastavnika srpskohrvatskog, odnosno hrvatskosrpskog jezika i književnosti* (za BiH), iako je očito da se tako ne zove. Ivić će reći da je to zbog ravnopravnosti, ali je ravnopravnost time dotjerana do apsurdna. Po dva puta se navodi ime svakog naroda! Ako ćemo po takvoj pravdi i ravnopravnosti, ni to nije dovoljno. Kad bismo do kraja htjeli ostvariti onu namjeru zbog koje smo skovali složeni naziv i zbog kojega ga sada duljimo, tada bismo jezik morali zvati hrvatskosrpskoernogorskomuslimanski jezik,⁷ odnosno, – nema smisla pokazivati kamo bi nas takva ravnopravnost odvela. Koliko to neki lingvisti ne uviđaju, podsjetit ću ih da su se humoristi već dosadašnjim ostvarenjima narugali: »Srpskohrvatska i hrvatskosrpska varijanta hrvatskoga i srpskoga, i srpskoga i hrvatskoga jezika u zadnjoj deceniji zabeležila je najkvalitetniji uspon...«⁸ Rugaju nam se s pravom kad svoj jezik ne zovemo svojim imenom. Svjestan sam da se rugaju i meni jer i sam katkad varijantom zovem ono što lingvistički doduše naziv varijanta najbolje označuje, ali što je po svojoj funkciji i pravno zapravo jezik. Zato je najnormalnije da Srbi svoj jezik zovu srpskim, a Hrvati hrvatskim, bez obzira koliko su lingvistički slični ili različni. Sve je drugo umjetna tvorevina, a kako je praksa pokazala služi ili može služiti za sumnjive postupke i nejasnoće. Navest ću samo jedan primjer. Tek što su se nove novčanice pojavile, moraju se povla-

⁷ Zanimljivo je da je već upotrijebljen i duži naziv: srpskohrvatskoernogorskobosansko-hercegovačkomuslimanski jezik. A četiri elementa mogu se složiti u dvadeset i četiri poretka.

⁸ Jež, 16. 8. 1968, str. 7.

čiti jer jezici i pisma nisu na njima ravnopravno zastupani. Dio vijesti o tome izrečen je ovako: »... na novim novčanicama nisu ravnopravno upotrijebljeni jezici svih naroda Jugoslavije – hrvatski, slovenski i makedonski kao ni oba pisma, latinica i ćirilica.«⁹ Kako bi se složenim nazivom reklo da je zapostavljen i hrvatski jezik? A on je često bio zapostavljan i zbog složenog naziva. Njime se zapravo prikriva nametanje. Da nije tako, ne bi se unitaristi za nj borili tako žestoko. I širi krug dobronamjernih ljudi počinje to uviđati pa je nedavno u zagrebačkom tjedniku napisano da se danas »hrvatski jezik slobodno naziva hrvatskim jezikom hrvatskoga naroda«,¹⁰ a dan kasnije u beogradskom Komunistu postavljeno je ovo pitanje: »... tko će zabraniti ili pokušati da zabrani radnim ljudima u Hrvatskoj da svoj jezik zovu hrvatskim?« Iako su ti navodi izvađeni iz šireg konteksta, iako je drugi samo pitanje, ipak jasno govore u kojem pravcu treba tražiti pravo rješenje, ono koje će ukloniti nervozu među našim narodima i utrti put istinskom, a ne parolaškom bratstvu. Jer neprirodno je siliti Hrvate, jednako tako i Srbe, da svoj jezik zovu kako drugačije nego svojih narodnim imenom. Ako prepuštimo svakome da svoj jezik naziva kako želi, nitko neće doći u neravnopravan položaj. Tako onda ni u miješanim krajevima neće biti problema, bar ih uz dobru volju ne bi smjelo biti. Zato nisam ni protiv toga da se zbog kojih razloga upotrijebi i naziv s oba narodna imena, ali sam protiv toga da se on silom nameće. Preopširno bi bilo da sada izlažem kako zamišljam rješenje u svim pojedinostima pa to ostavljam za drugu priliku. Kad je mala, a jezično šarena Švicarska našla rješenje, naći ćemo ga i mi, bude li na svim stranama dovoljno dobre volje da se rješenje nađe.

No koliko pomiješanost i zadaje nekih teškoća, one ne smiju biti uzrokom da se zbog toga čitavi narodi lišavaju svojih prava.

(2)¹¹ Marksističko učenje o tome sasvim je jasno. Lenjin ne priznaje nikakvih izlika (jer je svjestan da je izlike lako naći):

»Četvrto, treba uvesti najstroža pravila o upotrebi nacionalnog jezika u inonacionalnim republikama koje ulaze u naš savez i provjeriti ta pravila veoma brižljivo. Nema sumnje da će pod izgovorom jedinstva željezničke službe, pod izgovorom fiskalnog jedinstva itd. kod nas, pri sadašnjem našem aparatu, dolaziti do mase zloupotreba velikoruskog karaktera. Za borbu protiv tih zloupotreba neophodna je posebna inventivnost, a da ne govorimo o posebnoj iskrenosti onih koji će se takve borbe prihvatiti. Tu će biti potreban detaljan kodeks, koji mogu koliko-toliko uspješno sastaviti pripadnici autohtone nacije koji žive u danoj republici.«¹²

⁹ Vjesnik, 24. 9. 1968.

¹⁰ Vjesnik u srijedu, 26. 3. 1969, str. 3.

¹¹ Ovime prelazim na razmatranje Ivićevih pobijanja mojih tvrdnji koje je iznio u točkama 1–10. Broj u zagradi označuje Ivićevu točku.

¹² Kolo, 7–8/1967, str. 107.

Istakao sam jasan i odlučan smjer KPJ u tom pogledu i naveo nekoliko riječi E. Kardelja da to osvijetlim. Navedeni odlomci tako snažno pobijaju Ivićevu koncepciju da ih on nije ni pokušao osporiti, nego ih je u prvom članku jednostavno prešutio. Podsjetivši ga na to, on u drugom članku izbjegava osvrnuti se na Lenjinovo shvaćanje izgovorom da ga nisam poimence spomenuo. Istina je, nisam, ali sam spomenuo klasike marksizma-lenjinizma, a Lenjina nisam naveo samo zato što je to upravo tada učinjeno u drugom časopisu pa sam samo čitaoce bilješkom uputio na taj tekst¹³ misleći da je to dovoljno onome kome je do problema stalo. Kad je Ivić preko svega prešao šutke, htio sam biti malo zajedljiv pa se narugati: marksističko učenje o nacionalnom pitanju vrijedi za sve narode na svijetu, samo ne vrijedi za Srbe i Hrvate zbog posebnog položaja u kojem se nalaze. Sad sam to i napisao jer ono što Ivić kaže o Kardelju gotovo je nevjerojatno. Sada se osvrće na nj, ali pokušava dokazati kako Kardeljeva knjiga ima samo usko prakticističko značenje, »da se 'veštačko spajanje jezika' u Kardeljevu tekstu odnosi na predratne pokušaje da se slovenački jezik utopi u srpskohrvatski«. Kad bi tako bilo, zašto bi Kardelj, pošto je slovensko nacionalno pitanje već bilo riješeno, ponovno izdavao svoju knjigu, i to u prerađenom izdanju. Zar samo zato da jasno kaže ono što je zbog cenzure morao prešutjeti ili reći uvijeno? Zašto bi tada bila prevedena i na srpski? Kardelj ima svakako veće ambicije. On sam kaže: »Moja prvenstvena namjena naime nije bila napisati raspravu s pretežno povijesnoistraživačkim pobudama, nego izrazito političko-teoretsko djelo, prinos konkretnoj političkoj akciji koju je tada vodila Komunistička partija Jugoslavije uopće i Komunistička partija Slovenije u okviru Slovenije.«¹⁴ I više od toga. Kardelj govori o kapitalizmu u Evropi, o prilikama u Austro-Ugarskoj, u Italiji, o nacionalnom pitanju u Rusiji, o panslavizmu, pa je razumljivo da govori i o hrvatskom pitanju. Apsurd je tvrditi da bi Kardelj mogao raspravljati o slovenskom narodnom pitanju, a ne govoriti o narodnom pitanju u Jugoslaviji i o narodnom pitanju uopće (prvo poglavlje ima čak i naslov Opće napomene o narodnom pitanju). Navodio sam od Kardelja ono što vrijedi za sve naše narode, jer od njega ne treba ni očekivati da govori sasvim konkretno o hrvatsko-srpskim jezičnim prilikama. Za to ga nisam ni navodio, nego da pokažem kako je KPJ nakon početnih pogrešnih shvaćanja uzela u narodnom pitanju smjer koji vodi dobrom rješenju i jezičnih pitanja. Ivić valjda zna što je dedukcija.

I da je Kardelj imao na umu samo uski prakticistički cilj, kako mu pripisuje Ivić, zar i tada za nas ne vrijedi ono što vrijedi za Slovence. Zar Slovenci imaju pravo na svoj jezični izraz, a Hrvati nemaju? Zar Pavle Ivić ne može shvatiti da ono što je Slovincima slovenski jezik; to je Hrvatima hrvatski i da

¹³ Isto, str. 103–111.

¹⁴ Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana, 1957, str. XIII, moj prijevod.

u tome ne mijenja ništa što je on blizak srpskom jeziku. Iviću je normalno Kardeljevo nastojanje da se slovenski jezik spasi od utapljanja, ali mu je razumljivo nastojanje da se hrvatski utopi! Imajući na umu takva mišljenja, Kardelj je gotovo proročki označio naš današnji položaj:

»Put zbližavanja i spajanja naroda dakle ne vodi preko asimilacije ili čak spajanja jezika. Nasilna sredstva koja bi djelovala u tom smjeru ne mogu biti ništa drugo nego izraz kapitalističkog imperijalizma ili birokratsko-despotskoga hegemonizma. Takve tendencije uvijek će naići na otpor narodâ, na pojačane osjećaje nacionalizma i zatvaranja u sebe.«¹⁵

(1) Zbog pravilnog usmjerenja KPJ u narodnom pitanju razumljivo je što 1945. nije došlo do pokušaja jezičnog unitarizma, nego se govorilo o četiri jezika, kao što sam već pokazao. Ivić i to prešućuje pa moram nešto ponoviti. Evo dviju odluka u cijelosti:

O D L U K A

O OBJAVLJIVANJU ODLUKA I PROGLASA ANTIFAŠISTIČKOG VIJEĆA NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE, NJEGOVOG PRETSJEDNIŠTVA I NACIONALNOG KOMITETA NA SRPSKOM, HRVATSKOM, SLOVENAČKOM I MAKEDONSKOM JEZIKU

U duhu federativnog načela izgradnje Jugoslavije na osnovici prava samoodređenja i nacionalne ravnopravnosti, zajamčenih narodima Jugoslavije odlukama Drugog zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 29 i 30 studena 1943 god. Pretsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije

O D L U Č U J E :

1. Sve Odluke i proglašeni Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije i njegovog Pretsjedništva kao vrhovne zakonodavne vlasti i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije kao vrhovne izvršne i naredbodavne vlasti u Jugoslaviji kao cjelini imaju se objavljivati u službenim izdanjima Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije na srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku. Svi ovi jezici su ravnopravni na cijeloj teritoriji Jugoslavije.

2. Pojedina zemaljska vijeća i njihovi Izvršni odbori kao zakonodavni i izvršni i naredbodavni organi vlasti pojedinih saveznih jedinica donijet će odgovarajuće odluke u duhu gornjeg člana i sprovesti će u život na svojoj teritoriji ovu ravnopravnost prema uvjetima u svojoj zemlji.

¹⁵ Isto, str. LXI, moj prijevod.

3. Uslijed sadašnjih tehničkih teškoća, Pretsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije objavljuivat će u svojim izdanjima svoje odluke na jednom ili drugom od navedenih jezika, a Zemaljska vijeća obavezna su da ih službeno proglase na jezicima naroda.

Br. 18.

15. siječnja 1944.

*Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja
Jugoslavije*

Tajnik:

Rodoljub Čolaković, s. r.

Pretsjednik:

Dr. Ivan Ribar, s. r.¹⁶

O D L U K A

O »SLUŽBENOM LISTU DEMOKRATSKE FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE«

Član 1

Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije izdaje »Službeni list demokratske federativne Jugoslavije«, čije izdavanje i nadzor spada u nadležnost Pretsjedništva Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije.

Član 2

»Službeni list« štampat će se na srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku.

Član 3

U »Službenom listu« obnarodovat će se: sve odluke (uredbe, pravilnici, odredbe, uputstva općeg karaktera i dr.) Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, Nacionalnog komiteta i Povjereništava Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, čije službeno objavljivanje traži njihova narav: sve odluke o službenim odnosima službenika Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, Nacionalnog komiteta, Povjereništva Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i podređenih im ustanova; kao i sva odlikovanja.

Član 4

U »Službenom listu« objavljuivat će se svi oglasi, objave, dražbe, protokolacije, amortizacije i drugo, ukoliko to nalažu važeći propisi i ukoliko to bude određeno odlukom suda ili druge nadležne vlasti.

¹⁶ Službeni list DFJ, 14. veljače 1945, br. 1, str. 5.

Član 5

Pretsjedništvo Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije propisat će Pravilnikom bliže odredbe o izdavanju i uređivanju »Službenog lista«.

Član 6

Ova odluka stupa na snagu danom obnarodovanja.

19. prosinca 1944.

Beograd.

Pretsjednik

Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije

Maršal Jugoslavije

Josip Broz - Tito, s. r.¹⁷

U Pravilniku o izdavanju i uređivanju »Službenog lista Demokratske Federativne Jugoslavije« član 3. glasi:

»Službeni list« izlazit će istodobno na srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku.

Objavljeni tekstovi na sva četiri jezika u »Službenom listu« smatraju se autentičnim. Štampanje oglasa i objava, službenih i privatnih, vršit će se na onom jeziku, na kome je rukopis predat redakciji.

Oglasni dio bit će dodatak »Službenog lista«.¹⁸

U Rješenju o novčanicama Demokratske Federativne Jugoslavije šesnaest se puta ponavlja da će natpisi na novčanicama biti »na srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku«.¹⁹

Pri donošenju Ustava u Ustavotvornoj skupštini s v e č a n o se naglašava ravnopravnost četiriju jezika:

»Prilikom proglašenja Ustava 31. I. 1946. u Ustavotvornoj skupštini članove 1–43. pročitao je na srpskom jeziku MOŠA PIJADE (na slici), 44–76. na hrvatskom ZVONKO BRKIĆ, 77–114. na slovenačkom MARIJAN BRECELJ, a 115–139. na makedonskom VLADO MALEVSKI.«²⁰

Kasnije kad je i na drugim područjima došlo do zastranjenja učinjen je i pokušaj s unificiranjem jezika. Zato sam i ustvrdio da Novosadski dogovor nije plod novih društvenih prilika u nas, nego je nastavak Skerlićevih nastojanja. Ivić se pita: zar je Skerlićeva sablast bila moćnija i utjecajnija od svega što se dogodilo kasnije?

¹⁷ Isto, str. 10.

¹⁸ Službeni list DFJ, 11. svibnja 1945, br. 28, str. 226.

¹⁹ Službeni list DFJ, 19. travnja 1945, br. 23, str. 194–196.

²⁰ Borba, 14. 4. 1961.

Prvo, ja sam za Skerlića našao ljepše riječi. Napisao sam: »Ne mislim time ništa loše pripisati samom Skerliću. Njegova je ideja sasvim normalna i razumljiva u njegovo vrijeme. Na zao je glas došla kasnije, kad je u nekim glavama ostala živa iako su prilike bile sasvim drugačije i kad je u tim prilikama shvaćena kao izraz unitarističkih nastojanja.«²¹

Drugo, uvodno pismo-poziv za Anketu Letopisa Matice srpske bilo je prožeto Skerlićevom idejom i njegova je anketa izričito spomenuta. I nije onda čudo što je većina Anketu LMS shvatila kao pokušaj ostvarenja Skerlićeve ideje. To potvrđuje i sam Živan Milisavac, motor Ankete i Novosadskih dogovora.²² On piše:

»Drugi su, nažalost, shvatili upravo suprotno od namera Redakcije: da se sada radi o uvođenju latinice kod Srba, a u zamenu za to da Hrvati treba da se odreknu ijekavštine. Neki su u tome smislu davali odgovore, dok je izvestan broj i iz tih razloga apstinirao. Ništa nisu pomogla naša nastojanja da stvari uzmu drukčiji tok. Ja sam o tome pitanju govorio i preko zagrebačke i preko beogradske Radio stanice; mi smo u aprilu 1954 god. uputili i pismo onima koji još nisu bili odgovorili, u kome smo o toj stvari kazali sledeće „Kada smo naveli primere sa latinicom i ekavštinom mi smo samo želeli podvući dobru volju i duh bratskog raspoloženja kod ranijih generacija koje su činile takve pokušaje, ne ulazeći u ocenu opravdanosti ili potrebe raspravljanja odnosno rešavanja tih pitanja”. Pa ipak smo i kasnije primali odgovore u kojima se osuđuju pokušaji trgovine na principu do ut des, dajem ćirilicu za ekavštinu!»²³

Tu se Milisavac brani samo od trgovine s ijekavštinom i ćirilicom, ali je u ostalom prilično jasno što je želio postići.²⁴ Pri tome treba uzeti i duh tadašnjeg vremena što neki rado zaboravljaju.

(4) Da se sada ne upuštamo u sve to, činjenica jest da su mnogi branili ijekavicu kao ugroženu. Tako je Anketu shvatio i prof. Jonke i snažnim argumentima ustao u njezinu obranu:

Spomenuo sam, da bi mijenjanje književnog govora ili pisma kod Hrvata i Srba u današnje doba donosilo sa sobom i elemente nepravde. Hrvati i Srbi kao posebni narodi izgradili su u posljednjih stotinu godina prema svojem ekonomskom, društvenom i političkom razvoju unekoliko različite tipove književnog jezika, koji dakle imaju svoje historijsko opravdanje. (...) U tom organskom rastu književnog jezika svako mijenjanje podloge (ijekavskog govora za ekavski ili obratno, sa svim njihovim posebnostima) znači gubljenje

²¹ Jezik, XV, str. 5.

²² Ne kanim posebno isticati, ali je zanimljivo spomenuti kako je Veljko Petrović, tadašnji predsjednik Matice srpske, u pozdravnom govoru izrekao i ovo: »U toj problematici srpsko-hrvatskog jezika, koji je i opšti državni jezik naše federacije...«, LMS, siječanj 1955, str. 6.

²³ LMS, siječanj 1955, str. 9. i 10.

²⁴ Kad se tek počelo govoriti o varijantama i njihovim pravima, on se zajedljivom žestinom oborio na te glasove i tako još jasnije pokazao što zapravo misli. Članak je objavljen 1. 5. 1966. u novosadskom Dnevniku, a preuzele su ga i Književne novine 14. 5. 1966.

kontinuiteta, zastoj, pa i nazadovanje za neko vrijeme u čitavoj književnoj djelatnosti »pogođenog« naroda. Uzmimo, na pr., da Hrvati sada preuzmu ekavštinu u svoju književnost; jednim mahom svi ljudi, koji pišu, postali bi djelomično nepismeni (u književnom smislu), pa bi trebali tek da ulože nove snage za upoznavanje novog tipa književnog jezika, koji je ipak cjelovit i ne može se preuzimati samo u pojedinostima. Čitava bi hrvatska književnost odjednom postala »nemušta«, te bi proteklo novih dvadesetak (pa i više!) godina, dok bi se novi tip književnog jezika usvojio, izbalansirao, postao pogodno sredstvo za dalje stvaranje i osvajanje u području književnog stvaralaštva. Kolika bi se šteta pretrpjela u tom prelaznom razdoblju u tako užurbano i stvaralačko razdoblje. kao što je današnje! Samo mladi narodi, koji tek ulaze u kulturu, mogu da podnesu takvu stagnaciju bez veće štete. Nepravdno bi bilo nametnuti je bilo kojem od naših kulturno razvijenih naroda.

Drugi elemenat nepravde vidim u tome, da bi narod, koji bi odjednom napustio svoj tip književnog jezika, odjednom kao prekinuo sa svojom književnom tradicijom, koju ipak nosi u sebi i sa sobom kao jedno od svojih najvrednijih dobara; sva bi književna ostvarenja prijašnjih generacija odjednom dobila patinu arhaizma, arhaične književnosti. »U staro se doba, moj sinko, pjevalo ovako:

Pramaljeća blagog ovaj rosni sin
najdraži je nama među cvjetovima;
boju i svježih miris snijega i mlijeka ima,
nevin, bijel i čist ko čedo, suza i krin.

Danas je to, sinko, već arhaizam!« A to zapravo nije ni bilo u staro, nego u jučerašnje, Matoševo doba. No ne smijemo zaboraviti ni to, da svu ljepotu takvog stiha može osjetiti samo onaj, koji je u njemu odgojen, čije je uho akustično za takve zvukove. Tko se može olako odreći takvih ljepota, tko može svoju književnost tako odjednom arhaizirati? To ne radi ni jedan kulturni narod, pa je to stoga teško učiniti i Hrvatima i Srbima uza sve želje za izjednačivanjem. Nije to dakle neko vučenje u pravcu podvajanja, nego nešto, što je prirodno svakom književnom jeziku, svakoj književnosti i svakom narodu.²⁵

Zaključak o ijekavštini i ekavštini Ž. Milisavac formulirao je ovako:

» – Iako je ijekavština danas doživjela izvestan preporod, ekavština ima više izgleda u budućnosti. Ali ni ovde ne treba preduzimati nikakvu intervenciju, nego prepustiti prirodni tok i slobodnu utakmicu između ova dva govora.«²⁶

Zbog takve formulacije prof. Jonke smatrao se potaknutim da kaže:

»U petoj točki govori se o pitanju ijekavštine i ekavštine, a u četvrtoj o pitanju latinice i ćirilice. Dok se u četvrtoj točki naglašava jasno da pitanje pisama u današnje vrijeme uopće ne treba pokretati, nego da ostane stanje kako je sada, u točki petoj, koja se odnosi na ijekavštinu i ekavštinu, ne kaže se to isto, nego se naglašava da ekavština ima više izgleda u budućnosti, ali da zasada ostane isto. Nama koji se služimo ijekavštinom ne čini se tako, kao

²⁵ LMS, svibanj 1954, str. 358. i 359.

²⁶ LMS, siječanj 1955, str. 16.

ekavcima, jer mi mislimo da ijekavština nekako doživljuje u posljednje vrijeme takav procvat da bismo možda bili loši proroci.«²⁷

Nije onda čudo što je upravo prof. Jonke izjavio »Spasili smo ijekavicu«, rekavši mi svoju prvu ocjenu Novosadskih dogovora.

(3) Što je bio sam neposredni poticaj za Anketu, teško je danas objektivno utvrditi jer javnih dokumenata nema dovoljno. Činjenica je samo da se zamisao javila pošto je počela izrada pravopisa hrvatskoga književnog jezika i činjenica je da je on završen, ali je zbog Ankete i Novosadskog dogovora svršio kao stari papir. I kad sam naveo vijest iz HFD o izradi hrvatskog pravopisa, tada sam je naveo samo da dokumentirano pokažem da se Anketa začela poslije. Sporedno je da li je tko pročitao baš tu vijest jer ona vjerojatno nije jedina pisana vijest, a da o mogućnostima usmenih i ne raspravljamo. To spominjem samo zato što Ivić kaže da je mnogi nisu ni zapazili i što smatra da je »irelevantno hoće li stari posebni hrvatski pravopis (Boranićev) biti zamenjen novim«. Ja mislim da ne bi bilo irelevantno da smo tada dobili moderan znanstveni pravopis književnog jezika, ali sad o tome zaista ne treba mnogo raspravljati.

(1) Bitnije je od toga Ivićevo nastojanje da prikaže kao da ja dovodim u pitanje čast hrvatskih potpisnika Novosadskog dogovora. Kao da je grijeh što oni danas o njemu imaju drugo mišljenje nego što su ga imali kad su ga potpisali. Prvo, on je toliko apstraktan da su ga i mogli potpisati bez većih problema. A mišljenje nisu promijenili samo zbog teksta, nego više zbog htijenja i ostvarenja što su ih neki tim tekstom htjeli postići. Zbog toga je on počeo izazivati sporove odmah u samom početku, a kamoli tek kasnije. Ta istakao sam da se neposredno poslije njegova potpisivanja spore o njegovo značenje i tumačenje sami potpisnici. Zanimljivo je da Ivić šutke prelazi preko te moje tvrdnje, a vodu na svoj mlin želi skrenuti riječima »da su ih toliko puta rečito branili i tumačili«. Nisu ih branili, nego su se branili. I ako iza desetak godina upornog branjenja i jalovog tumačenja na svoje potpise gledaju drugačije, zašto bi time prestali biti časni ljudi. Neki su hrvatski pisci učinili još više od potpisnika Novosadskog dogovora. Prihvatili su ekavicu kao svoj izraz (M. Krleža, A. Cesarec, D. Cesarić, A. B. Šimić, Đ. Sudeta, A. Barac i drugi) pa kad su se kasnije razočarali u ideji koja ih je na to navela, vratili su se svome prijašnjem jezičnom izrazu. Po Ivićevoj logici to ne bi bili časni ljudi.

(5) Dug navod »postarije pomalo prosijede Pakračanke, prije Pitomčanke« nije bez ozbiljne veze s predmetom. On vrlo zorno, bez posebnog tumačenja,

²⁷ Isto, str. 25. Prof. Ivšić, potpisujući kasnije Novosadske zaključke, dodao je svom potpisu ovu napomenu: »Ovaj potpis dajem s napomenom da izjava u 4. t. *Zaključaka* ne smije služiti za propagandu ekavskog izgovora na dosadašnjem književnom ijekavskom području.«

u prvom redu nestručnjacima, pokazuje što se sve može postići kad se s posebnom namjerom i s posebnim naporom izabiru pojedine jezične jedinice. Budući da sam članak prije objavljivanja višestranu provjeravao, njegove sam misli iznio u jednom predavanju i tako po reagiranju slušalaca spoznao vrijednost navedenog primjera.

(6) Da nema smisla sastavljati onako kompromisne tekstove kao što je učinjeno u Pravopisu i Rječniku dviju Matice, dokazao sam već time što sam pokazao da tu metodu nisu prihvatili drugi. Sad to priznaje i sam Ivić, iako nevoljko, ali ujedno odlučno tvrdi »da u Bosni i Hercegovini svi tako pišu.« Zar baš svi i zar baš tako? Ta je izjava dana napamet, bez konkretnih podataka. A već pokusna provjeravanja pokazuju da je stvarnost znatno drugačija²⁸ i da Ivićevu tvrdnju treba čitati s velikom sumnjom. Ali neću sada govoriti o tome jer postoje naljepničari koji spremno čekaju da takvim piscima prilijepe etiketu »sejači nerveze«. Ostavit ću to za drugu priliku nastojeći da problem potanje proučim i obilnije dokumentiram.

(7) Dokazivanjem jedinstvenosti hrvatsko-srpskog književnog jezika uspo- rednim navođenjem dubleta kao što je to učinjeno u Rječniku Matice nije oduševljen ni Pavle Ivić jer taj način »nije ni vrlo praktičan ni stilski elegantan«, ali Ivić u njemu vidi dvije vrline: »on ne sakriva već ističe postojanje varijanata i uz to obezbeđuje njihovu punu ravnopravnost«. To bi tako bilo kad bi se dubletni parovi navodili nekim redom, po nekom sustavu, ali nikakva sustava ni reda u tome nema, kao što sam već pokazao na drugom mjestu.²⁹ To je dakle samo formalno priznanje postojanja varijanata jer se takvim postupkom zamagljuje njihova obilježja. I ravnopravnost je prema tome samo formalna, a nije stvarna. Nakon kritika takvo je isticanje postojanja varijanata i takva ravnopravnost napuštena.

A kad je već o Rječniku Matice riječ osvrnut ću se na ono što Ivić iznosi na kraju članka. Tu on napad proširuje na čitavu Maticu hrvatsku, što je nakon dvanaest godina zajedničkog rada uvidjela da ona koncepcija koja se provodila pod njezinim imenom nije dobra i da je treba promijeniti. I ako je pokrenula kampanju, kako kaže Ivić, pokrenula ju je zato što normalnim putem nije mogla postići da se promijeni ono što je smatrala da treba mijenjati.³⁰ Da je nastojanje MH bilo opravdano, očito je po tome što su se obje Matice složile da koncepciju rječnika u daljim knjigama treba prilično promijeniti.

Pomalo je i neobičan način Ivićeve obrane rječnika od kritike. Neću isticati kako uzima sitne primjere da obezvrijedi iznošenje krupnih nedostataka Ma-

²⁸ Kao što sam napomenuo u Kritici, 5/1969. bilj. 28.

²⁹ Usp. Kritika, 1/1968, str. 10–24. i Kritika, 5/1969, str. 122–139.

³⁰ Prvi prijedlog Matice hrvatske za promjenu koncepcije Rječnika odnosno Rečnika Matice srpska nakon mišljenja beogradskog dijela uredništva nije prihvatila.

tičinih rječnika,³¹ nego ću samo upozoriti kako je čudno što se u polemici sa mnom ne osvrće na moju kritiku rječnika, nego na Brozovićevu i Ladanovu, iako ja nisam »časni izuzetak«. U polemici sa mnom poziva Brozovića da provjeri svoj dojam kad ga već javno iznosi i iz njega izvlači zaključke, a mene opet nekim čudom štedi iako sam i ja slično postupio kad sam iznio sumnju da su u rječnik unošene nepotvrđene riječi.

(8) Za navod Milke Ivić nije me optužio da sam ga nekorektno iznio kao što je pokušao kod Kardelja. Dakle znam korektno navoditi! Samo što se on sada boji da se taj navod ne bi iskoristio za stvaranje razlika između hrvatskog i srpskog književnog jezika. Opet tiha insinuacija. Kao da hrvatski lingvisti kane stvarati nove razlike. Oni samo traže da se priznaju sadašnje. Jezičnoj stvarnosti treba slobodno i otvoreno gledati u oči ma kakva ona bila. Ne vidim zašto bismo se trebali bojati ako se znanstveno utvrdi u čemu se ti jezici razlikuju. To bi bilo mnogo razboritije nego da razlike nastojimo uporno prikriti, kao da je to kakva sramotna stvar. Lingvistima nikada nije palo na pamet da se zapitaju, kamo li da pokušaju iskreno odgovoriti kako to da su upravo Hrvati popisivali razlike između hrvatskog i srpskog književnog jezika. Bilo bi korisnije da oni koji osuđuju to popisivanje i samu pomisao na njega upozoravaju na prave uzroke koji do toga dovode.

(9) Znao sam da navod iz Uputstava za pripremanje terminoloških rečnika Lingvističke komisije potječe iz Ivićeva teksta jer sam bio na sastanku u Samoboru. U članku to nisam istakao jer nisam mogao ni slutiti da bih u spor mogao doći upravo s Pavlom Ivićem i da će tako izaći kao da namjerno prešućujem ono što je za njega povoljno. A što je i taj posao ugrožen, krivi su oni koji unatoč priznanju da sve termine ne valja izjednačiti neće da kažu da će terminologija biti četverojezična. Sve dok se to ne učini, postojat će sumnja u dobre namjere toga posla.

(10) Što se tiče Pravopisa, Ivić prihvaća moje pohvale, a prelazi šutke preko mojih kritičkih riječi upućenih pravopisnom rječniku. On ima iste nedostatke koje su imale i prve dvije knjige Matičinih rječnika jer je rađen po istoj koncepciji.

Na kraju bih mjesto zaključka rekao ovo:

1. Meni ne pada ni na kraj pameti ikome braniti da svoj jezik naziva svojim narodnim imenom.

2. Ne uzimam si pravo da kojem drugom narodu određujem jezičnu normu.

Ne preostaje mi drugo nego nadati se da će to Pavle Ivić razumjeti.

³¹ Tko se time želi potanje pozabaviti, naći će dovoljno podataka u spomenuta dva broja Kritike ili u izvanrednom broju.

O RIJEČI KUKUNJEŠĆE

Pavao Tekavčić

1. U *Velikom rječniku stranih riječi* uvaženog slavista dra B. Klaića¹ nalazimo i riječ *kukunješće*, protumačeno kao 'vrsta plesa (kolo)'. Uz tu riječ navedena je kratica *tur.*, što bi značilo da je turskoga porijekla, a kao moguća etimologija pretpostavlja se složenica od *kuka* 'klupko' i *nesči* 'tkanje, vezenje, pletenje'. Za oblik pod kojim se naziv za taj poznati narodni ples navodi u *Rječniku*, turska bi etimologija, bar s formalne strane, mogla i odgovarati; ostale varijante toga naziva, porijeklo samoga plesa kao i lingvistički argumenti govore međutim u prilog rumunjskom porijeklu naziva plesa *kukunješće*. Dodajmo da A. Škaljić u svom rječniku turcizama u hs. jeziku² ne navodi *kukunješće* ni ostale varijante te riječi.

2. Naziv *kukunješće* (odnosno varijante) ne nalazi se ni u *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, niti u *Rječniku hrvatskoga jezika* Broza i Ivekovića, a niti u *Vukovu Srpskom rječniku*. Taj pojam nije uvršten ni u *Enciklopediju Leksikografskog zavoda*, a niti u *Enciklopediju Jugoslavije*. Nalazimo ga, naprotiv, u *Leksikonu Minerva*³ (u obliku *kukunješće*), u leksikonu *Sveznanje*⁴ (kao *kukunješte*) te napokon u *Rječniku hrvatskosrpskoga književnog jezika*⁵ (u četiri varijante: *kokonješće*, *kokonješte*, *kukunješće*, *kukunješte*). U dosadašnjim provjeravanjima nije nam uspjelo ustanoviti da li se netko bavio posebno etimologijom te riječi.⁶

3. Koliko nam je bilo moguće utvrditi, na teritoriju SFRJ postoje ove varijante naziva *kukunješće*:

kukunješće (Vrbnik, Dalmacija; Bizovac, Slavonija),

kukunješke (sa četiri) (Unešić, Dalmacija),

kukulješće (uz dangubu i izvikivanje teksta) (Brušani, Lika)

kukulešće (muklo kolo) (Zemunik kod Zadra),⁷

*kokonješće*⁸,

*kokonješte*⁹.

¹ Najnovije izdanje, Zagreb, 1968.

² A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1965.

³ Zagreb, 1936, s. v.

⁴ *Sveznanje*, Opšti enciklopedijski leksikon, u redakciji P. M. Petrovića, Beograd, 1937, s. v.

⁵ Zagreb - Novi Sad, 1967, knj. II, s. v. *kokonješće* i *kukunješće*.

⁶ Etimološki rječnik hs. jezika od P. Skoka još nije izašao.

⁷ Ova četiri podatka dugujemo ljubaznosti suradnika Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu dr I. Ivančana, koji nam je stavio na uvid svoje materijale i dao neke važne bibliografske podatke.

⁸ Ovaj smo oblik našli jedino u djelu navedenu u bilj. 5.